

FIGURILE DE STIL ÎN CONVERSAȚIE

IULIANA CHIRICU¹

Institutul de Lingvistică al Academiei Române
„Iorgu Iordan - Al. Rosetti”, București

LES FIGURES DE STYLE DANS LA CONVERSATION

Résumé

Dans cet article, on présente quelques aspects pragmatiques concernant les figures de style dans la conversation, en tenant compte de l'influence du cadre situationnel sur l'actualisation de ces formes d'expression. La comparaison entre le statut des figures dans le texte littéraire et dans le langage ordinaire est suivie d'une brève description sémantique des figures identifiées dans le corpus analysé. Nous avons remarqué la dépendance des figures de style par rapport aux éléments de la situation de communication. Les figures de style peuvent remplir des différentes fonctions (evaluative, argumentative, descriptive, de définition, metacommunicative, ludique), déterminées par le but communicationnel du locuteur.

Mots-clés: figure de style, conversation, stratégie, fonction.

FIGURES OF SPEECH IN CONVERSATION

Abstract

In this article, we present some pragmatic aspects concerning the function of the figures of speech in conversation; we also consider the influence of the communicative situation on the actualisation of these forms of expression. The comparison between the status of figures of speech in literary texts and their status in everyday language is followed by a short semantic description of the figures identified in our corpus. Figures of speech are in a close relationship with the

¹ **Iuliana Chiricu** este cercetător în cadrul Institutului de Lingvistică al Academiei Române „Iorgu Iordan - Al. Rosetti”, din București, Departamentul de Etimologie. Autor al lucrării *Trăsături și funcții ale discursului raportat în interacțiunea verbală*, Editura Universității din București, București, 2013. Coredactor la *Dicționarul etimologic al limbii române (DELRL)*, vol. I, A-B, Editura Academiei Române, București, 2011 și vol. II, Ca-Cizmă, Editura Academiei Române, București, 2015; e-mail: iuliana.chiricu@gmail.com.

communicative setting. There are various roles for the rhetorical figures: evaluative, argumentative, descriptive, definitional, metacommunicative, and ludic, according to the locutor's aims.

Keywords: *figures of speech, conversation, strategy, function.*

1. Figurile de stil în literatură și în comunicarea curentă

În această lucrare, ne oprim atenția asupra unor figuri de stil, identificate în conversația curentă, pe baza transcrierilor din trei corpusuri de română vorbită: IVLRA, CORV și ROVA. Ne interesează, în principal, să identificăm ponderea și funcțiile pe care le au aceste figuri în economia schimbului verbal. De asemenea, în urma constatării generale că unele tipuri de interacțiuni verbale sunt mai favorabile apariției figurilor decât altele, vom delimita factori contextuali care influențează uzul figurat al limbajului.

Punctul de plecare al cercetării de față îl constituie următoarea observație din DSL: „Uzul figurilor nu se limitează la limbajul poetic ori la literatură în general; încă din sec. al XVII-lea și al XVIII-lea retoricile recunosc o dublă existență a figurii: în expresivitatea poetică și în limbajul curent, unde figura ia în general o formă împietrită, fixată prin uz, fiind simțită uneori ca mai puțin expresivă decât o figură poetică” (DSL, 2001: 214).

În interacțiunile verbale reale, figurile de stil au funcții diferite față de cele din comunicarea ficțională. Pentru a ilustra un aspect al funcționării aceleiași structuri figurative în comunicarea reală și în cea ficțională, oferim un exemplu în care același tip de exprimare eufemistică apare în deschiderea romanului *Dimineață pierdută* de Gabriela Adameșteanu și într-un fragment de conversație autentică, transcrisă în ROVA:

(1) „Altădată, să fi stat ea așa, zile întregi, fără să iasă, i s-ar fi părut că îi cade casa în cap. Făcea ce făcea, și-o pomea din loc. Îi lua la rând, o zi la ăla, o zi la ăla, de nicăieri nu se întorcea cu mâna goală, mai și schimba o vorbă, mai afla una-alta, că tot să stai cu mutu ăsta de om, îți vine să-ți iei câmpii. Niciodată n-a avut cu el ce vorbi și, pe urmă, ce să vorbești cu bărbatu?
– **Bărbatu să te știe de la brâu în jos**... zice ea, și cumnată-sa, când o aude, odată se-ncruntă:
– Mai taci, Vico, ce dracu, te-aude băiatul ăsta... Ai ajuns femeie bătrână, și tot cu prostiile-n gură...” (Gabriela Adameșteanu, *Dimineață pierdută*);

A: e:: șapte opt ani aveam↓ eu știu cât aveam ? da erau altele mai # MARI↓ mai # femei mai măritate↓ mai Tinere-aȘA. și făceau babele-astea către ele ↓# „**băi MAică↓# bărBATu să te știe numai din brâu în jos**”.# DE-Aia duceau căsniciile ## atât de MULT. Nu să despărțea lumea înainte.# să lăsa lumea ? ori să despărțea ? NU să despărțeau. fîncă era femeile↑ chiar dacă făCEA ceva↓ era foarte se<CREte.>

B: #adică ceva de CE gen.

A: ă:: să zicem așa↓ indiferent ce↓ ați văZUT î:ă: să-i SPUI ceva la bărbat↓ ce# îl deranjează↓ ce: eu știu l-ar putea deranja↓ l-ar î:

B: adică să tacă și să-nghită.=

A: să tacă↑ și să:::-nghită adică↓ să NU-i zică nimic.

B: păi ăsta NU-I un secret. [asta e suPUnere oarbă. (ROVA, *Toată viața am trăit în criză*, 70).

Enunțurile subliniate se aseamănă din punct de vedere formal și din perspectiva vârstei și a sexului emițătorului/emițătorilor (personajul Vica, în vârstă, și „babele”). Ambele redau un loc comun în gândirea femeilor românce dintr-o anumită perioadă istorică, pe care Vica îl adoptă (ea este sursa discursului, în timp ce, în conversația reală, enunțul apare în citat) și de care vorbitoarea A se distanțează. Diferența care ne interesează este că această figură, ce substituie o expresie directă printr-o expresie sugestivă, are roluri diferite în cele două contexte. În roman, enunțul reprezintă prima replică a Vicăi, într-un incipit *ex abrupto*, și are rolul de a introduce personajul pentru cititor, destinatarul din lumea reală al discursului românesc. În conversație, enunțul raportează un discurs real și este performat într-o situație de comunicare autentică, provocând o discuție presărată cu cereri de informații lămuritoare. În roman, enunțul „bărbatu să te știe de la brâu în jos” o prezintă pe Vica în calitate de exponent ficțional al unui tip de gândire și al unei categorii sociale, în timp ce, în conversație, același enunț face parte dintr-o strategie conversațională reală, reprezentând un argument sub formă de discurs direct în favoarea concluziei imediat următoare „DE-Aia duceau căsniciile ## atât de MULT. Nu să despărțea lumea înainte”.

Discursul non-ficțional și cel ficțional se raportează în mod diferit la un univers de referință², statutul figurilor fiind deosebit din acest punct de vedere. Spre deosebire de limbajul artistic, în care figurile de stil au o funcție estetică predominantă, creatoare de universuri ficționale, bazată pe inovația lingvistică și pe neprevăzutul asocierilor, în limbajul curent, figurile ocurente stabilesc similitudini și concordanțe semantice cât mai transparente pentru interlocutor, îndeplinind diverse funcții discursive.

Referitor la gradul de expresivitate a figurilor de stil, Michele Prandi (1992: 24-25) preia critic distincția lui Fontanier între figurile curente („tropes d’usage ou de langue”) și figurile creative/de autor („tropes d’invention, ou d’auteur”), afirmând că este posibilă trecerea unei figuri inovative în limbajul obișnuit³.

Nu există o distribuție specifică a figurilor lexicalizate și a celor inovative în funcție de caracterul literar sau nonliterar al discursului, dar este evident că textul poetic este locul privilegiat al figurilor creative, de autor. În dialogul dintr-un roman, figurile împietrite pot fi o modalitate de caracterizare a

² „Disons pour aller vite que l’on peut très grossièrement distinguer: les textes non fictionnels, qui décrivent, analysent, commentent, représentent une portion de *U*, univers d’expérience admis comme préexistant au discours, vs les textes fictionnels (à référence fictive), qui construisent et «présentifient» un simulacre de monde plus ou moins autonome et arbitraire par rapport a *U*” (Kerbrat-Orecchioni 1986: 123).

³ „les tropes d’usage ne s’opposent pas aux tropes d’auteur en tant que tels: ils sont même prêts à les englober, dans la mesure où ceux-ci peuvent se répandre dans l’usage courant” (Prandi 1992: 24-25).

personajului, în timp ce pasajele descriptive aparținând autorului-narator pot excela în figuri inovative. Atât în comunicarea reală, cât și în cea ficțională, metafora este un „instrument de creație conceptuală”⁴, marcând un raport între ontologie și structura formală a limbajului. În comunicarea ficțională, acest raport este unul special, deoarece universul creat de autor este unul imaginat, cuvintele făcând referire la o lume posibilă. În literatură, figurile de stil au o finalitate estetică, într-un discurs autoreferențial, în timp ce, în comunicarea reală, acestea nu creează un spațiu de referință, ci stabilesc conexiuni între elementele universului comun de cunoștințe, în funcție de strategia de comunicare a vorbitorului, având deci o finalitate pragmatică.

Într-un studiu lingvistic asupra figurilor retoricii tradiționale⁵, Michele Prandi (1992: 10) concepe figura ca un „enunț lingvistic cu proprietăți specifice”, a cărui interpretare este rezultatul percepției unei *contradicții* între statutul ontologic al unei noțiuni și modul în care este relaționată în discurs⁶. În capitolul „La forme interne du conflit conceptuel” (pp. 103-134), autorul prezintă figurile în accepțiunea clasică, analizate în cadrul unei „tropologii substitutive”, și în accepțiunea „interactivă” a teoriei literare și a filozofiei limbajului anglo-saxone. În timp ce, din perspectiva clasică (P. Fontanier, C. Dumarsais), figurile sunt rezultatul unei substituții lexicale sau al unui transfer semantic, în viziunea anglo-saxonă (I.A. Richards, M. Black), analiza metaforei, în special, a fost inspirată de ideea „contradicției active între sferele conceptuale” (p. 125). Cele două perspective nu se exclud, ci sunt complementare. Georges Kleiber (1999) expune punctele slabe ale teoriilor anterioare asupra metaforei (teoria substituției,

⁴ „Les relations valorisées par la métonymie et par la synecdoque sont des relations conceptuellement pleines, caractérisées indépendamment par un contenu positif, qui fournissent une clé préfabriquée au conflit conceptuel: le conflit entre la bouche et la personne disparaît, ou du moins s’atténue, si nous voyons dans la bouche une partie du corps. La relation d’analogie est, tout au contraire, une relation vide, dépourvue d’une caractérisation positive indépendante: l’analogie entre le coucher du soleil et un naufrage n’est envisageable en dehors de la métaphore du naufrage du soleil. De ce fait, la métaphore prend, parmi les tropes, un relief singulier: plutôt que de nous rappeler une énigme à clé, elle se présente comme un conflit conceptuel ouvert, dépourvu d’une issue prédéterminée; plutôt que comme une valorisation de schèmes conceptuels acquis, elle apparaît comme un instrument de création conceptuelle” (*idem*, p. 18).

⁵ „Notre projet ne vise pas à fonder une nouvelle théorie des tropes, mais à ramener l’étude des tropes dans le courant de l’étude linguistique” (Prandi 1992: 10).

⁶ „En présence de relations fonctionnelles, la contradiction est en principe l’issue immédiate de l’incompatibilité des contenus atomiques convoqués. Les restrictions combinatoires émanant de l’ontologie n’ont pas la force de dissoudre une connexion formellement autonome, et ne peuvent jouer qu’un rôle passif: signaler le caractère contradictoire du contenu articulé” (*idem*, p. 43).

teoria interacțională, teoria comparativă), respingând abordarea exclusiv semantică, în favoarea unei abordări pragmatice, centrate pe noțiunea de „inferență”⁷.

Din perspectiva pragmaticii lingvistice, Catherine Kerbrat-Orecchioni încadrează studiul figurilor într-o teorie a implicitei. Astfel, a identifica o figură înseamnă „a percepe existența unui decalaj, a unui conflict între sensul primitiv (propriu sau literal) și sensul adecvat din punct de vedere referențial” (1986: 112). Sensul implicit devine adevăratul sens transmis, denotat. În *L'Implicite*, autoarea propune o clasificare a figurilor în două mari clase: figurile clasice (cele mai importante fiind metafora, metonimia, sinecdoca, litota/hiperbola, ironia) și figurile non-clasice (tropul ilocutoriu, „implicitativ”, ficțional și comunicațional). Figurile rezultă în urma unei substituții de sens, din perspectivă semasiologică, sau a unei deviațe denominative, din perspectivă onomasiologică (Kerbrat-Orecchioni 1986: 110). Contribuția autoarei privește, mai ales, extinderea sensului de „trop” în accepțiunea clasică la aspecte ale uzului lingvistic analizabile din perspectivă pragmatică.

În studiul de față, figurile de stil sunt concepute drept un tip de strategie de comunicare, prin care se transmite indirect un mesaj, dar cu un grad mare de eficiență. Utilizarea figurilor în conversație nu presupune un efort special de codare/decodare din partea interactanților, deoarece figurile sunt rar „inventate”. Ele fac parte, în general, dintr-un segment figurat al limbii, fixat prin uz de vorbitori. Lipsa unei elaborări anterioare nu scade puterea de sugestie sau valoarea cu care sunt utilizate conform intenției de comunicare a vorbitorului. Conversația cotidiană este locul privilegiat al tropilor „d’usage” aparținând unui „patrimoniu colectiv”⁸, puși în serviciul unui scop comunicativ, precum creșterea eficienței comunicării prin captarea interesului interlocutorului, alinierea lui la punctul de vedere al emițătorului, reducerea distanței dintre interlocutori, creșterea transparenței argumentelor.

Apariția figurilor este condiționată de forma discursivă a interacțiunii verbale: în bârfă este mai probabil să apară figuri de stil (prin care este discreditată persoana despre care se vorbește) decât într-un schimb de informații la ghișeu unei instituții.

Figurile pot fi marca implicării afective, emoționale, a locutorului în discursul său. O analiză a acestora ar putea fi susținută de o cercetare asupra

⁷ „L’interprétation métaphorique [...] n’est pas à «régler» dans une composante sémantique, mais doit être prise en charge par un moteur d’inférence pragmatique. La plupart des conceptions actuelles sur la métaphore débouchent sur une telle conclusion, mais n’en tirent pas toujours toutes les conséquences qui en découlent” (Kleiber 1999: 98).

⁸ „Indépendamment de leur appartenance aux tropes vivants (aux tropes-figures, d’après Fontanier), les tropes d’usage sont plutôt le patrimoine collectif d’une communauté de locuteurs qu’un acte de parole unique don’t on peut documenter la création par un individu. Leur usage fréquent et habituel les change facilement en stéréotypes, don’t l’effet textuel est proche de la catachrèse” (*ibid.*, p. 24).

exprimării emoțiilor în comunicarea umană. Prin urmare, interacțiunile predispuse către folosirea figurilor de stil avute în vedere sunt cele în care interacțiunii vorbesc din perspectiva eului individual, nu a rolului socio-profesional.

Caracterul oral și neelaborat al figurilor de stil dintr-o conversație face imposibilă apariția lor în orice tip de discurs. Deși cunoașterea noastră despre lume este metaforică (cf. Lakoff/Johnson 2003), există restricții de utilizare discursivă a formelor lingvistice care redau mesaje figurate. De exemplu, familiaritatea este o trăsătură a comportamentului interlocutoriu al vorbitorilor, ce se manifestă, ca spațiu privilegiat, în conversație, permițând apariția unor structuri și forme colocviale, precum imprecaziunile și formulări din registrul vulgar, neacceptate, de regulă, în alt tip de interacțiuni.

2. Figurile de stil în conversație. Aspecte semantice

Cele mai multe figuri de stil apar în interacțiunile directe libere, spre deosebire de cele controlate, unde apariția lor poate fi un indiciu al reinterpretării unui element contextual. În IVLRA, din 25 de interacțiuni directe controlate transcrise, 12 nu conțin nicio figură de stil⁹, în timp ce frecvența lor este mult mai mare în cele directe libere. Cele mai frecvente figuri de stil sunt metaforele, comparațiile, metonimiile și epitetele.

Pe baza exemplelor extrase din cele trei corpusuri, propunem o descriere succintă a figurilor de stil, după următoarele criterii: partea de vorbire prin care se exprimă (în cazul metaforelor), domeniile-sursă la care se raportează (în cazul metaforelor și al comparațiilor) și substituțiile pe care le operează (în cazul metonimiilor).

În conversațiile analizate, am întâlnit metafore nominale, verbale, adjectivale și adverbiale. Domeniile mai bine reprezentate în cazul metaforelor și al comparațiilor, totodată, sunt domeniul animalier („*hiEne*↓ *hiene* le putem spune”; „*am urcat ca o capră neagră*↑”), vegetal („*eu sânt din FLOAre*”; „*a rămas ca-n pom # până la urmă*”), religios („*pământu era o Apă în care eu stam în picioare*↓ *ca isus*↓”) și geografic („*insule mici de de case*”; „*Era ca-n Kazahstan*”). În exemplele avute în vedere, metaforele prezintă o gamă mai largă de domenii-sursă, precum domeniul fantastic („*tot așa:: zmeu a rămas*”), al fenomenelor naturii („*difuzarea*↓ *care este O catastrofă*”) sau cel anatomic („*pentru că e bine omul să aibă doi OCHI*” – cu referire la a avea doi copii).

⁹ În următoarele interacțiuni directe controlate din IVLRA, nu există figurile de stil avute în vedere: *Dispută în arhivă, La secția de poliție, Consultație medicală, Cerere de informații specializate, Discuție cu funcționar de la Electrica, La farmacie, La Plafar, La magazinul de dulciuri, Plata curentului electric, La agenția C.F.R., La biroul de informații al Gării de Nord, Sesiune de comunicări.*

Sunt frecvente expresiile fixe, în a căror structură intră metafore și comparații, care nu prezintă, de obicei, modificări de natură formală cauzate de oralitate:

(2) că bărbatu poate să vină *cu capsă pusă*, or băut, or supărat (ROVA, Toată viața am trăit în criză, 70)
 Nu că era așa: *pă roze*, omu rău totdeauna e rău (ROVA, 71)
 (dacă) *le dă în cap* cu tot felu de reguli imbecile și părtinitoare (ROVA, 100)
fucând ca toți dracii (ROVA, 115)
și mie mi să rupe inima (ROVA, 118)
nu: făceam paradă (CORV, 57)
 VJ: = *Se vindea din mână-n mână*. (CORV, 58)
se trecea din mână-n mână. (CORV, 60)
 Dacă *le iei la bani mărunți* afirmațiile alea↑ vezi că <_J n-au bază _J> științifică.
 <{ *Le-a luAT cineva la bani mărunți?* }>
 <{ SIgur }> că da. <{ SIgur }> că da. . Și *re* <{ *vista asta le scoate-n evidență*. }> (CORV, 80)
amar de vreme (CORV, 142)
 A: da↓ și trec așa de țanțoși pe trecerea de pietoni↑ că *rămâi cu gura căscată*. ((râde)) (ROVA, 57).

Epitetele întâlnite sunt postpuse, au natură adjectivală și prezintă valențe poetice, prin care transpare subiectivitatea vorbitorului:

(3) bucureștiu e un oraș *chinuit* ↑ plin de gropi (ROVA, 57) (personificator)
 într-o *zi opărită* de vară (ROVA, 67) (hiperbolizant)
i-atâ_ dă deasă umbra (ROVA, 120)
 ERA o piață *amărâtă* (CORV, 62).

Metonimiile substituie entități precum angajatul unei instituții, autorul publicației pe care o reprezintă sau locuitorii regiunii din care fac parte [„(*într-o zi m-a chemat . o bancă ↑ și ce (zice)* V-au venit niște bani din țară” (CORV, 115); „*Și Vine revista asta și spune*↑ <F Este o minCIUnă. F>” (CORV, 77); *Transilvania își ducea viața*↑. *ei*↑ cu rânduieli dă viață↑cu posibilități câteodată↑ dăstul dă îmbeșugate. (CORV, 95)].

3. Dependența situațională a figurilor de stil

Apariția și forma figurilor de stil sunt condiționate, într-o măsură importantă, de situația de comunicare, implicată în delimitarea genului discursiv și în caracteristicile actualizării acestuia. Anumite aspecte situaționale ale interacțiunilor reale influențează comportamentul verbal al interlocutorilor, impunând limite sau eliminând restricții în ceea ce privește alegerile discursive. Aceste aspecte sunt, în principal, relația dintre participanți (de egalitate/inegalitate, prietenie/cordialitate, familiaritate/formalitate etc.), statutul socio-profesional al vorbitorilor, locul de desfășurare a interacțiunii (spațiu privat/public/instituțional).

În conversație, gen discursiv caracterizat printr-o relație de egalitate/prietenie/familiaritate între participanți, o parte dintre figurile de stil care apar în corpusurile analizate sunt apanajul unei exprimări informale, neelaborate. Figurile de stil sunt, în general, lexicalizate, au o structură (relativ) fixă și pot indica locuri comune ale gândirii vorbitorilor, prin care se explică aspecte ale realității. Totuși, actualizarea într-un context întotdeauna nou determină caracterul inedit al acestui tip de formulări.

Figurile de stil sunt „vehicule” ale sensurilor implicate, sub o formă concisă, dar sugestivă. Exemplificăm concizia și puterea de sugestie a figurilor de stil printr-un segment de conversație, extras din IVLRA, intitulat *Pe stradă*. Pentru a reda efectele plictiselii din timpul unei călătorii îndelungate cu trenul, A (m.) folosește o comparație ce sugerează agitația lui și a grupului care îl însoțea. Comparația face parte dintr-un argument ce susține recomandarea lui A către B (f.) de a nu călători singură („plecați împreună [...] că e drumu ăla dă mă mă plicti- făceam ca maimuțele p-acolo. de la lugoj încolo am rămas singuri eu și cu anamaria dă↓”).

(4) **A:** nu scria.# întrebați când ajungeți acolo. am înțeles că merge și răzvan↓ și doamna:# c***

B: da↑

A: n-o să fii singură.

B: știi când pleacă?

A: nu știu când pleacă. # # dacă-l văd mâine pe răzvan să-ți dea un telefon [ca să stabiliți↑

B: [da

+ **A:** plecați împreună

B: că nu știu unde să-l gădesc. păi d-asta↓ da.

+ **A:** că e drumu ăla dă mă mă plicti- **făceam ca maimuțele p-acolo.** de la lugoj încolo am rămas singuri eu și cu anamaria dă↓

B: da↑ a:oleu ((rîde))

A: nu. e ciudat↓ [douășpe ore (IVLRA, *Pe Stradă*: 38-39).

Revenind la influența datelor situaționale asupra interacțiunii verbale, acestea sunt, inițial, prestabilite pentru interactanți și reconstruibile pentru lingvist¹⁰. În cazul interacțiunilor verbale din corpusurile actuale de română vorbită, cercetătorul primește informații neexhaustive, în paratextul transcrierilor, despre componentele extralingvistice pertinente. În acest fel, se delimitează cadrul spațio-temporal al interacțiunii și sunt oferite date referitoare la sexul, vârsta, profesia interactanților și

¹⁰ „[...] l'analyste doit tenter de reconstituer le travail de production et d'interprétation effectué par les membres; ce qui implique qu'il prenne en compte dès le départ certaines données contextuelles concernant les différents « cadres » de l'interaction (cadre spatio-temporel, cadre participatif, cadre institutionnel etc.), ou leur « schéma », quitte à voir ensuite comme ces données sont « activées » par le discours lui-même, et comment elles sont éventuellement remaniées et « négociées » entre les participants au cours du déroulement de l'interaction” (Kerbrat-Orecchioni 2007: 8).

la relația dintre aceștia. În CORV, este circumscris genul discursiv căruia îi aparțin interacțiunile verbale la care ne referim: conversație în familie, dialog în familie, conversație privată, dialog privat. În majoritatea transcrierilor, autoarea corpusului este un participant activ la interacțiunile verbale, iar din informațiile privitoare la relațiile (de rudenie, de prietenie) dintre vorbitori se pot deduce o îndelungată istorie conversațională și anumite trăsături idiolectale ale vorbitorilor. De exemplu, în dialogul *La căminul I.O.V.*, G.D. folosește întrebările retorice ca un mod de a-și sublinia propria poziție și de a anula un posibil contraargument:

(5) LDJ: = E: aTâta mai lipsește↓ să știu ⊥ <{ **NU sânt eu proastă că m-apuc să-ți spun ție chestiiLE-AStea?** }>
 GD: <{ Nu era nevoie să-mi spui↓ }> că vedeam SINGur ce este pă . capu tău. . . <{ **CUM așa.** }> **Să nu-ți port de grijă?** Păi <{ este de-ngrijoRAT }> chestia asta. . . {n- întâi și-ntâi pentru tine {Nsăți. . Nu? . . . (CORV, *La căminul I.O.V.*: 84-85).

LDJ deschide seria întrebărilor retorice din această conversație („NU sânt eu proastă că m-apuc să-ți spun ție chestiiLE-AStea?”). Prima întrebare, cu aspect retoric, a lui GD este, de fapt, o reformulare a mesajului transmis de LDJ, ce nu dorește să-și îngrijoreze tatăl cu privire la starea sănătății sale. GD respinge posibilul răspuns nedorit la întrebarea sa retorică, prin prezentarea unui contraargument, încheiat cu solicitarea acordului fiicei sale: „Păi <{ este de-ngrijoRAT }> chestia asta. . . {n- întâi și-ntâi pentru tine {Nsăți. . Nu?”.

Dovadă că, în această conversație, întrebările retorice fac parte din stilul conversațional al lui GD sunt următoarele două exemple:

(6) LDJ: La CAre cantină.
 (86) GD: . <{ La a: căMinului. }> Unde: trăIAM. . {n studenție. **Nu trăiam la un cămin?**
 LDJ: Tu ai stat la un cămin?
 GD: <{ La căminu }> I. O. V. (iove).
 []
 LDJ: {n București? UN- //
 GD: <{ Da. }> Pe Șerban Vodă douăș <șOPT patru. șOPT>
 LDJ: CE-Nseamnă I. O. V. (iove).
 GD: I: nvalizi orfani văduve. Era căminul I.O.V.
 [] []
 LDJ: Invalizi↑ Și CĂȚI erați în cameră.
 GD: <{ Noi eram }> . . . Trrei↓ în cameră. .
 LDJ: A <{ șa de: luxos? }>
 GD: Mda:↓ eram trei în cameră↑ și deasupra era un boiler dă baie↑ care era spart↓ și dimineața ne sculam cu apa pân-la glezne↓ pă: mozaic. . Și Aia m-a băgat pă mine-n spiTAL și mi s-a rupt plămânu. .
 LDJ: Apă rece?
 GD: Ph I-Auzi! Binenteles↓ <P **CIne fierbea apă noaptea**.p> (CORV, *La căminul I.O.V.*: 85).

Întrebările „Nu trăiam la un cămin?” și „Cine fierbea apă noaptea” consolidează informația narativă și configurează un stil de exprimare. Întrebarea

ironică a lui LDJ („A<{ şa de: luxos? {>”) este unul dintre indiciile atmosferei destinse şi ale umorului în conversaţie, funcţia persiflantă fiind secundară.

Întrebările retorice, cu rol de susţinere a naraţiei, apar şi în conversaţia în familie *Atunci am făcut eu cunoştinţă cu Bărăganul*, în vorbirea lui CJ:

(7) CJ: Şi sufla vântu-ngroziTOR. Şi mai erau măcăcinii ăia↓ de cum fusesse cucuruz sau ce fusesse. Va:i↓ pân-am ajuns la Titu . . că /î:: mergeai așa↑ pe CÂMP↓ şi era: ⊥ Eu NU ştiu unde erau atâţia la Lăteşti↓ probabil că eRAU toţi↓ /m aŞA↓ insule mici de de case. Şi unde-am st- ⊥ eu am stat așa pe nişte . (AK) câteva LAiţe erau așa ca o:⊥ <J <P nu era pat↓ nici poveste. P> J> . . Şi mi-a fost aTÂT de frig toată noaptea↓ ORIce-am pus pe mine↓ da’ .

N-Aveam ce să pun așa multe↓ eu veNIsem cu paltonu meu↓ **da’ CE-Nseamnă un palton în Bărăgan**.

(...)

LDJ: /ă /ă Erau obliGA|I să munceasc-acolo? Sau nimica↓ nu li se cerea nimic↓ decât să stea-n condiţii proaste.

[]

CJ: Păi vara

vara munCEAU↓ **da’ iarna CE să munceşti**. (CORV, *Atunci am făcut eu cunoştinţă cu Bărăganul*: 62-64).

Întrebările retorice completează informaţia narativă având, în acelaşi timp, un rol evaluativ, prin care vorbitorul îşi exprimă atitudinea faţă de cele povestite. Acest mod de a puncta povestirea poate caracteriza idiolectul unor vorbitori.

Dependenţa de contextul comunicativ a figurilor de stil este evidentă dacă luăm în considerare potenţialul ameninţător cu privire la imaginea emiţătorului sau posibilul impact negativ asupra interacţiunii verbale. Dacă, în anumite contexte sau forme discursive (discursul elogios, de exemplu), figurile de stil funcţionează ca „face flattering acts” (acte cu efect pozitiv asupra „imaginii individuale”), în alte contexte, ele pot funcţiona ca „face threatening acts” („acte ameninţătoare pentru eul individual”¹¹). Unele metafore şi comparaţii ce raportează umanul la domeniul animalier, de exemplu, nu sunt flatante pentru „faţa” emiţătorului şi a persoanei despre care se vorbeşte. De aceea, ele apar într-un context informal, ce permite o mare libertate de exprimare. În *Bârfa* transcrisă în IVLRA, în care cei doi participanţi sunt logodnici, apare metafora „ăştia erau cei cinci porci care copiau la examene”, ca o concluzie a aprecierilor negative asupra „personajelor” care constituie obiectul bârfei:

¹¹ „O serie de acte verbale – şi nonverbale – au, prin natura lor, un potenţial ameninţător, vizând fie eul negativ, fie eul pozitiv al receptorului sau al emiţătorului. Brown şi Levinson vorbesc despre acte care ameninţă imaginea individuală (în engl. *face threatening acts*, abreviat FTA)” (Ionescu-Ruxăndoiu 2003: 74)

(8) **A (m, cca 20 de ani, student):** deci dorin e oarecum personaju pozitiv. da' mai este unu↓ care <_R ți-am spus că are <_P fundu>> deci e: ((face un gest cu mâinile))
B (f, cca 20 de ani, studentă, logodnica lui A): <@ hai spune bârfa> mică↓ fundu mare↓
A: și e c-o tipă
B: da↓ mare?
A: drăguță.
B: mare?
A: e: CA o bilă-așa. ((repetă gestul))
B: ((râde)) așa:
A: și:
B: e c-o tipă drăguță↓ ## spuneai.
A: da.
B: Așa.
A: așa. deci ĂLA-I chiar dezgustător↓ deci multe chestii:#
B: moralmente?
A: da. în sensul că **ăștia erau cei cinci porci** care copiau la examene
 ((B pufnește în râs)) (IVLRA, *Bârfa*: 64).

Discreditarea se produce nu numai prin expunerea unor trăsături morale respingătoare, ci și a unor trăsături fizice dezagreabile din perspectiva vorbitorului. Forța ilustrativă a comparației „e ca o bilă” este sporită prin gestică. Ceea ce îl salvează pe bârfitor de la a-și pierde imaginea este situația de comunicare, marcată de relația de prietenie strânsă cu interlocutoarea sa.

Chiar în cazul în care nu amenință fața emițătorului, acest tip de figuri de stil este condiționat de contextul extralingvistic: exprimarea „am urcat ca o capră neagră↑ n-aveam nici pe dracu” (CORV, *Eram vrând nevrând cu conștiința trează*: 142) impune anumite condiții contextuale, care să permită umorul autoironic, cum ar fi relația strânsă de prietenie dintre interlocutoare.

Unele figuri de stil pot indica o transgresare a regulilor impuse de contextul extralingvistic, redat în paratextul transcrierii, ce provoacă anumite așteptări privitoare la desfășurarea interacțiunii. În dialogul *În cancelarie*, interlocutorii sunt A, m., 60 de ani, cadru didactic și B, f., 25 de ani, cadru didactic. A și B sunt colegi, făcând parte din generații diferite. A monopolizează dialogul (în timp ce B se limitează la semnale de receptare) și folosește metafore verbale și o metaforă nominală hiperbolizate, incompatibile cu cadrul spațial al interacțiunii:

(9) **A: e ca să NU-L bage pe el în rahat** <_{IM} păi îi fac o scri:SOARE îi fac o scrisoare la /cece/ pentru măgăria asta↑ lu# lu domnu care **mânca rahat de dimineața până seara**↓ că el e# principial și-mi fură mie banii de cotizație↓> <_{IM} păi nu tovarșu↓ nu-i adevărat cum↑ cred că-i o încurcătură↓> și se uită p-acolo# <_{IM} ce s-o fi întâmplat? eu îl cunosc pe tovarășu↑ este un cadru așa de bun↓ profesor de limbă română.> pardon de: așa↓ dar **mâncător de rahat pân' la dumezeu**. și:# mă rog↓ mi-a dat. zic bine↓ hai să-nchidem litigiu↓ dați-mi mutația# dați-mi mutația înapoi că trebuia să mă duc la țară cu mutația de partid↓ dar: da:ți-mi mutația cu cotizația achitată la zi c-așa trebuie↓ și gata.# # # toate nu s-au schimbat↓ NIMIC nu s-a schimbat↓ absolut nimic# de la cap la cap (IVLRA, *În cancelarie*: 74).

Cadrul relației dintre interlocutori domină cadrul spațial și redefiniște contextul, constituind un element dinamic pe parcursul unei interacțiuni verbale.

4. Funcții ale figurilor de stil în conversație

Pe baza exemplelor avute în vedere, am identificat câteva funcții de bază ale utilizării enunțurilor figurate în conversație: funcția evaluativă, argumentativă, descriptivă, de definire, metacomunicativă, ludică. Aceste funcții pot fi delimitate în raport cu intenția de comunicare a subiectului vorbitor, concretizată într-un tip de intervenții evaluative, argumentative, descriptive, de definire, metacomunicative, ludice.

a) Funcția evaluativă

Evaluarea realizată prin intermediul figurilor de stil poate fi pozitivă, atunci când vorbitorul exprimă aprecieri favorabile cu privire la referentul discursului și negativă, când vorbitorul conturează depreciativ un aspect referențial al intervenției sale.

În exemplul 10, în care se discută despre emisiunile TV:

(10) **B:** la huidu↑ la cronică↑

A: a: DELiciul meu ăla.

B: eu n-o prind miercurea.

A: păi o dă-n reluare toată. îduminica.

B: știu. duminică. dar întotdeauna o pierd.

A: eu stau fără grijă. c-o văd duminica. văd duminica în reluare ăsta↓ cronica cârcotașului↓ văd emisiunea: aia a lu virgil ianțu cu îcopiii↓ **e DELicioasă.**

B: îa: aia cu îcopiii↓ da:

+ **A: e DELicioasă** toată emisiunea. și-o idee foarte bună

B: da↓ așa e↓ sînt așa simpatici

A: vai↓ **sînt DELicioși.** mă uit la omul ăla decît să-și păstreze zâmbetu să nu-l pufnească răsul (IVLRA, *De vorbă cu secretara*, 74-75),

cuvântul „deliciu”, folosit metaforic („deliciul meu ăla”), devine chiar un tic verbal, evaluarea pozitivă fiind reluată în legătură cu un alt tip de emisiune și cu participanții la această emisiune (copiii sunt „delicioși”). Această metaforă transferă asupra domeniului-țintă (emisiuni TV) trăsături proprii domeniului-sursă (culinar).

Epitetul cromatic, din următorul exemplu:

(11) CJ : să ne oPUnem . . . și și armata↓ plânGEA:U plânGEAU . . . ofiȚErii și și . . . geneRALii și și erau disperați că nu ne opunem.

VJ: *Aia a fost o mare greșeală*↓//

LDJ: <J <P **Ce moMENT NEgru.** P> J> (CORV, *Vinerea neagră*, 51),

evaluează negativ evenimentul relatat de CJ și este în acord cu evaluarea din replica anterioară, potențându-i forța.

Prin următoarea metaforă animalieră lexicalizată¹²:

(12) da. în sensul că **ăștia erau cei cinci porci** care copiau la examene (IVLRA, 64),

sunt evaluate negativ persoanele despre care se vorbește în interacțiunea transcrisă cu titlul sugestiv „Bârfă”. Astfel de metafore, bazate pe similitudini între oameni și animale sunt, de obicei, negative¹³.

Asemănarea unei persoane cu un personaj fantastic, în următorul exemplu, reprezintă concluzia unor trăsături negative desprinse, de către B, din caracterizarea unei persoane absente, făcută de A, într-o confesiune:

(13) **B:** poate că: suferința asta a mai și-mblînzit-o↓ nu mai e așa:: dură↓ și intransigentă↓ și-ncearcă# o-nțelegere cu voi↑ știindu-se: singură↑

A: nu: (xx)

B: nu s-au schimbat lucrurile

A: nu: înu: nu:

B: tot așa:: zmeu a rămas

A: nu_nu_nu↓ tot așa a rămas. chiar ȘI acumă↓ în starea asta↓ eu încerc IAR↓ tot timpul îi este frică că cineva o fură↑ când lipsește ceva din casă↑

B: da' bine↓ și de voi se teme↑ voi sînteți î ai ei↓ pe CIne mai are (IVLRA, *Confesiuni*, 50).

O evaluare negativă a trăsăturilor poate fi realizată prin hiperbole, ca în următoarele exemple, în care figurile de stil cu funcție depreciativă caracterizează, de asemenea, o persoană absentă:

(14) +**A:** cu atât te îngrași mai puțin în la bătrînețe și: trei dintre ele↓ făceau# și ele↓ puțin bulevardu. di:n sărăcie↓ una dintre ele a spus-o foarte clar. și știi cum o cheamă? b***↓ marea scriitoare↓ b*** care a fost: î: căsătorită cu b*** și pe urmă după revoluție s-a apucat de scris romane și scrie într-un hal formidabil↓ <_ **da' nu intră pe ușa aia de grasă ce e**> și: buhăită mă rog↓ viața care a dus-o. la florăria de vizavi de carpați↓ știi unde a fost că căîminu carpați↑(IVLRA, *În cancelarie*: 72);

A: acumă iar **îi ajunge burta la gură#** oricum: scaunu ăla din față este (xxx) # noroc că-l mai ajută înălțimea că **dacă mai era și mic↓# îl dădeai de-a dura**

B: nu e vorba de: îașa

A: ferească dumnezeu să te calce pe picior

B: îpână la urâmă

+**A:** ajungi la chirurgie↓ îcu fractură↓

+**B:** nu e vorba de↓ e vorba dă↓ nu e sănătoasă↓ atâta:: (IVLRA, *Colege de serviciu*: 82).

¹² După G. Kleiber (1999: 100), enunțuri precum *Paul est un porc* sau chiar *Paul est un lion* reprezintă „des cas classiques de métaphores lexicalisées, porc signifiant conventionnellement « homme débauché, grossier » [...] et lion « homme courageux »”.

¹³ Elena Slave (1991: 36) remarcă preponderența conotației negative a limbajului figurat folosit în caracterizarea persoanelor: „majoritatea zdrobitoare a unităților folosite pentru caracterizarea ființei umane au o nuanță peiorativă, de multe ori chiar injurioasă”.

În următorul exemplu, SG folosește metafore ce asociază aspecte privitoare la domeniul editorial cu fenomene naturale extreme, evaluând negativ domeniul-țintă al tropilor:

(15) SG: cu ceea ce-s problemele astăzi↓ difuzarea↓ care este O catastrofă↑ //

LDJ: Da.

SG: tipografia o <â calamitate↑ > //

LDJ: inclusiv hârtia. (CORV, *Cartea de bridge pe care-a scris-o tata fără să știe bridge*, 149).

Într-o altă interacțiune, AH „împărtășește colegilor impresii despre SUA, după ce a trăit acolo circa un an cu familia”. În urma prezentării unor aspecte negative ale relației copii-școală, copii-părinți, de către AH, interlocutoarea LDJ își exprimă asentimentul folosind o metaforă ce transferă trăsăturile divorțului asupra relației dintre părinți și copii, care este de tip diferit. Metafora semnaleză, astfel, o anomalie și are un rol în evaluarea fenomenului social discutat:

(16) AH: <Î SI Î> gur că da. /î Nu↓ este /î cred că uneori este o libertate⊥ [râde] . mă rog↓<â uneori e bună > și-o oarecare constrângere. Adică cred că ȘI la ei↓ la chestia asta cu ARmele↓ și ⊥ . Copiii care reclamă profesorii dacă-i: CEARTă sau îi admonestează↓-și reclamă părinții că i-au bătut și-i dă (sic!) în judecată adică↓ și-ajung la tribunal↓ deci tot felul de ⊥ . Se duc la câte-o casă dintr-astea și stau acolo pentru că . se ceartă cu părinții↑ adică sânt totuși niște lucruri nelalocul lor pă care și EI le recunosc că NU erau așa acum cincisprezece-douăzeci de ani↓ adică totuși sânt uneori↓ depășesc o limită a: ⊥

LDJ: Dac-au ajuns copiii să <MARC divorteze MARC> de părinți.

AH: divorteze de părinți↓ da↓ adică sânt destul de:

LDJ: Asta este-o premiEră.

AH: Da. .

II: Nu-și mai recunosc părinții. îrade ș

AH: În sfârșit. . E↓ Asta este. O lume <â destul de nebun-așa↑ > dar care totuși are un /î:

LDJ: Funcționează. (CORV, *E un cartier cu școli foarte bune*, 110-111).

b) Funcția argumentativă

Într-o interacțiune verbală, figurile de stil pot avea rol în construcția unui argument, a unei concluzii sau a unui contraargument.

Următorul dialog din IVLRA conține o secvență argumentativă, inițiată de B (m., cca 30 de ani, asistent medical) în prima replică redată („NICI nepoții EI nu va trăi bini.# # ni:- nici nepoții EI↓ nu va trăi bini# în ȚAra asta.”) și susținută de argumente introduse prin „pentru că”, „pă lângă toate astea”, „deci”:

(17) +B (m., cca 30 de ani, asistent medical) : NICI nepoții EI nu va trăi bini.# # ni:- nici nepoții EI↓ nu va trăi bini# în ȚAra asta_pentru că todeauna din din istoria româniei pă pă care o cunosc și io cât de cât (xxx)↓ noi N-Avem cum să trăim bini pentru că:# sîntem puși undeva pă HARTă foarte BIne conceput ȚAra pentru alții↓ și pă lângă toate alea↓ sîntem un izvor de# î<R <p izvor de> bucurie pentru alții>.

C: ((cătore **F**)) î<F mamă↓ N-AI voce>. ((cătore **D**, înapoindu-i carnetul de note pe care i-l dăduse lui **F**)) mulțumesc.

D: da.

B: deci noi de de când (ne-)am conceput ca ZONă↓ nu zic ca țară↓ ca ZONĂ↓ am fost cotropiți. ba de romani↓ ba de turci↓ ba de huni↓ ba de gepizi↓ ba de: arăbi↓ ba de **A** (f, 71 de ani, pensionară, a lucrat ca asistentă de ocrotire): î<R păi mă uit păn> <F bucurești și turcii ăștia ce di tot felu de nații ca-n

+**B:** turci↓ ba de NEMți↓ ba de ruși↓ <R și acuma și de americani>

+**A:** **bucureștiul ăla>#↑ care toți sun ca: vermi ăia puși pă: plagă să tot tragă↓ însă tot**

B: î<F hiEne>↓ hiene le putem spune. ă:

A: tragă↓ da:î# săracii tinerii ăștia

B: î<P mă rog>

+**A:** muncesc la: patronii ăștia TURCI# pă cîte-un milion di lei (IVLRA, *Conversație în accelerat*, 29).

Comparația și metafora de mai sus, având drept sursă domeniul animalier, îndeplinesc rolul de concluzie cu aspect evaluativ, obținută în urma argumentelor exprimate. Prima parte a concluziei este reprezentată de intervenția lui A, „bucureștiul ăla>#↑ care toți sun ca: vermi ăia puși pă: plagă să tot tragă↓”, intervenția lui B urmând ca o completare a celor spuse de A. Vorbitorul B reia în oglindă același tip de concluzie, de această dată, printr-o metaforă din același domeniu („<F hiEne>↓ hiene le putem spune”), subliniind, prin reformulare, armonizarea opiniilor și adoptarea punctului de vedere al interlocutorului.

Tot cu funcție de concluzie apare și următoarea metaforă lexicalizată („păi e apă de ploaie”), în exemplul 18. Vorbitoarea A marchează acordul prin repetarea aceleiași replici (“eu CE vă spun”).

(18) **B:** a: (apăi) tiroxina e două sute de mii e flaconu↓

A: eu CE vă spun.

B: a: nici vorbă↓ **păi e apă de ploaie**

A: eu CE vă spun (IVLRA, *Colege de serviciu*: 84).

În următorul exemplu, extras, de asemenea, din *Conversație în accelerat*, divergența de opinii este exprimată prin aceeași metaforă ce are ca domeniu-sursă *ochii*, iar ca domeniu-țintă, *copiii*:

(19) +**A:** <F **pentru că** e bine omul să aibă **doi OCHI**: nu știi ce-ți rezervă viața>.

B: ...**da**-n situația când io știu că dacă-**l mai fac p-al doilea OCHI**↓ **risc de-a#orBI**↑ mai degrabă-l accept pe unul (IVLRA, 30).

În replica lui A, metafora funcționează ca argument în favoarea concepției celui de-al doilea copil, în timp ce B schimbă direcția argumentativă a metaforei către concluzia opusă, printr-un contraargument („mai degrabă-l accept pe unul”).

Metafora subliniată în exemplul 20 are valoare eufemistică:

(20) **B:** eu eu nu vreau să vă țin totalmente par:te↓ da' și dumneaVOAStră greșiți. adică: eu lucrez în policlinica aia de câțiva ani buni. nu e săptămÂNă de la dumnezeu să să nu vină același pacient de două trei ori pe săptămână la DOctor. adică# scuzați-mă↓# nu este: o↓ persoană de obeșiOPT nouăzeci de ani↓

A: are multe sufeRINțe

B: păi da doamnă↓

((A râde))

B: da' vreau să vă mai spun ce:va. la VÂRSTA aia↓ CE vrei domle↓ să-ți faci și-un doctor. păi# să te faci de doozeci de ani?

A: nu vrei chiar să te faci↓ da' ai suferințe↓ și ă:: pă măsură ce avansezi în: vârstă↓ astea se agraVEAZă↓ produc dureri↓ și durerile sînt NEplăcute și te duci să să-ți dea ceva ca să calmezi durerea aia. **că de vindecat↓ NU te mai vindeci îdecât**

B: doamnă↓

+**A:** <F, ă cu pămînt galben> (IVLRA, *Conversație în accelerat*, 32-33).

Ea funcționează, pe de o parte, ca argument în sprijinul ideii că oamenii în vârstă au nevoie de calmante pentru ameliorarea durerilor, iar, pe de altă parte, stabilește un compromis cu ideea susținută de B, după care vindecarea este aproape imposibilă („că de vindecat↓ NU te mai vindeci îdecît: <F, ă cu pămînt galben>”).

c) Funcția descriptivă

În următorul fragment:

(21) LDJ: Ce să gătească! <Î CE mânca. Î> Eu nu cred c-avea supermar<ă keturi acolo> ↓ N-Aveau cantină↓ ceva?

[

CJ: Da' de unde↓ Nimeni nu nu le dădea nimica. Păi ce trimiteam↓ noi↓ toți.

LDJ: ERA o piață amărâtă? cu: (AK) unde veneau țărani din preajmă?

[

CJ: Da' de unde↓ nu era ↓ era CÂMPu CÂMP↓ știu c-am mers pe câmp↓ . . . și sufla

[

VJ: Era ca-n Kazahstan. I-au lăsat acolo și s-au descurcat. [

CJ: Și sufla vântu-ngroziTOR. Și mai erau mărăcinii ăia↓ de cum fusesse cucuruz sau ce fusesse. Va:i↓ pân-am ajuns la Titu . . . că /i:: mergeai așa↑ pe CÂMP↓ și era: ↓ Eu NU știu unde erau atâția la Lătești↓ probabil că eRAU toți↓ /m aȘA↓ insule mici de de case. Și unde-am st- ↓ eu am stat așa pe niște . (AK) câteva LAițe erau așa ca o:↓ <J <P nu era pat↓ nici poveste. P> J> . . . Și mi-a fost aTÂT de frig toată noaptea↓ ORIce-am pus pe mine↓ da' .

N-Aveam ce să pun așa multe↓ eu veNIsem cu paltonu meu↓ **da' CE-Nseamnă un palton în Bărăgan**. (CORV, 61-62),

epitetul („piață amărâtă”, „sufla vântu-ngrozitor”), tautologia („era câmpu câmp”), comparația („Era ca-n Kazahstan.”), metafora („insule mici de de case”), întrebarea retorică („da' CE-Nseamnă un palton în Bărăgan”) servesc descrierii unei localități din Bărăgan, unde au fost deportați oponenții regimului comunist,

vinovați de „înaltă trădare”, printre care s-a numărat un membru al familiei interlocutorilor, Titus Onișor. Descrierea apare în partea autodiegetică a povestirii lui CJ, în care se redă vizita făcută rudei sale condamnate la domiciliu forțat. Vorbitorul este implicat emoțional în povestire, figurile îndeplinind, la nivel interlocutor, o funcție emotivă.

d) Funcția de definire

Exemplul următor este extras dintr-o confesiune:

(22) TT: Singurul meu refugiu a fost[↑] și-am zis că-nTodeauna așa va fi[↑] . au fost cărțile .

. Biblioteca **biblioteca a fost** <↑ PRI > **mul meu prieten**↓ **primul meu**

LDJ: **cărțile** . <↑ Mă Î > recunosc. Ești sora mea.

TT: **prieten** în clipa-n care-am reușit să pun mâna pe cărți. NU am reușit↓ . poate și singurătatea asta și timiditatea m-a ajutat (sic!) foarte mult↑ N-AM reușit ↓ /î: **cărțile** la mine sânt (AK) **este singurul prieten**↓ **il lasi**↑ **il lasi pe masă**↑ .

LDJ: și te-așteaptă.

TT: **o perioadă**- **O perioadă**↑ **uiți**↑ dar îl regăsești acolo↓ **F-ră probleme**↓ **F-ră complicații**↑ **fără negați** <â visme↑ și â>//

LDJ: **fără reproșuri**↑ **îrăde ca prietenii**.

TT: și **fără reproșuri**↑ **c-a fost uitat**. **Fără reproșuri**.

LDJ: <J PLUS că te-mbogățesc. J>

TT: Și te-mbogățesc fantastic de mult. **Prima mea carte**↑ **primul meu roman**↓ NEștiind că am ↓ Această cunoaștere cu cei din jur și cu **cartea**↑ au fost exact ca un <? noroc. ?> Singură↓ Nimeni nu m-a: /î nu m-a direcționat. A fost Jane Eyre (gen ir). Este o **carte** care (sic!)N-AM s-o uit nicidată↓ NEștiind că sânt două romane. Și-am început↑ ↓ că pot exista **cărți**↑ **cu** două **cu** trei↑ **cu patru** ro- (AK) **cu: patru** ↓ deci cu o evoluție↓ **volume**. Și-am luat

(154) TT: Eu **întodeauna** eram **una din** personaj- (AK) **una din** zâne↓ sau un prinț↑ și-nceram să-mi fac o lume a mea proprie. . . **Deci: au fost singurii mei și primii mei prieteni**. (CORV, *Biblioteca a fost primul meu prieten*, 151-152).

Funcția de definire a metaforei coalescente „**biblioteca a fost** <↑ PRI > **mul meu prieten**” se referă la modul în care un fenomen, de obicei, abstract (plăcerea lecturii) este configurat, pentru interlocutor, prin intermediul altui concept. Vorbitorul dezvoltă această metaforă pe parcursul mai multor intervenții, în confesiunea sa, iar interlocutorul păstrează această structură explicativă, în intervențiile de tip reactiv.

e) Funcția metacomunicativă

În următoarele exemple, metaforele verbale subliniate au funcție metacomunicativă, caracterizând maniera în care interlocutorul își susține intervenția:

(23) VJ: Nicolau? Era cineva Nicolau?

LDJ: **STAȚI↓ NU vă-mpiedicați.**

VJ: Da' N-Are importanță.

LDJ: Terminați FRAza (CORV, 50).

AR: <_R adică N-AȚI încercat să vorbiți cu ei>? NU știți despre CINE este vorba↑NU știți CE fel de activitate ((sună telefonul)) au în palatu cotroceni și cum îiși pot manifesta ((sună telefonul))

MC: **stați puțin↑ că prea mergeți pe cascade din astea.** mai întâi↑ nici nu știu dacă este un sindicat. ă: legea românească↑ nu știu la: în anglia cum e↑ da' legea românească zice că un sindicat tre' să aibă cel puțin cînșpe oameni↑ ca să poți să te înregistrezi sindicat. bun. ((inspiră)) ei sunt unșpe. tot legea românească îspune că" (IVLRA, *Conferință de presă la Palatul Cotroceni*, 156).

În primul exemplu, metafora „STAȚI↓ nu vă-mpiedicați” asociază interacțiunea verbală cu un traseu de parcurs, în care a apărut un obstacol. LDJ solicită astfel reluarea și continuarea discursului interlocutorului de unde a rămas suspendat, pentru completarea informației („Terminați FRAza”). În al doilea exemplu, extras dintr-o interacțiune directă controlată (o conferință de presă), metafora „că prea mergeți pe cascade din astea” este prefațată, de asemenea, de verbul „stați”, opus, în acest context, verbului de declarație „a zice” și semnalează lipsa unei ordini discursive în șirul de întrebări al intervievatorului.

f) Funcția ludică

Apariția unei figuri de stil poate fi semnalul unei schimbări de registru, de la formal la informal, într-o interacțiune controlată prin statutul participanților. În interacțiunea *La examen*, cadrul formal devine discontinuu spre finalul examinării, prin nota umoristică din replica profesoarei C, în care apare o metaforă din stilul familiar de exprimare, pentru a destinde atmosfera („s-a evaporat”):

(24) A: dacă mai este cineva din cei patru↑ să poftescă. dacă NU mai este↑ (xxx)

D: mai este o domnișoară↑ și a fost un băiat care:=

C: = **s-a evaporat.** ((râde))

A: bon↓ dacă apare și băiatu↑ bine↓ dacă nu apare↑ să vie domnișoara↑ și pe urmă mai vedem. (IVLRA, *La examen*: 99).

Distribuția în dialog a figurilor de stil este influențată de caracterul asimetric sau simetric al relației dintre participanți. Într-o relație asimetrică, este de remarcat că aceste figuri, ce schimbă într-o măsură mai mică sau mai mare datele situaționale, pot fi performate numai de vorbitorii superiori ierarhic. Relația pe verticală nu se transformă într-una de egalitate, statutul relativ al celor implicați în schimbul verbal rămânând același. Relația de egalitate dintre vorbitori nu impune restricții în ceea ce privește identitatea celui care folosește un anumit tip de limbaj figurat.

În următorul exemplu, relația dintre interlocutori este simetrică. Cadrul este, de asemenea, formal, interacțiunea având loc în redacția unui ziar local. A și D sunt colege, iar dialogul lor face referire la teme personale. Este vorba despre o conversație în mediu instituțional:

(25) **A:** î: asta e. șefa n-a venit?

D: trebuie s-aterizeze

A: /o:chei/

[...]

D: e ca la balamuc aicea.# s-au mutat d-afară-năuntru↓

A: CINE.

D: am fost puțini↓ puțini am rămas am plecat mai devreme îcă:

A: îhî

D: am venit și cu aia mică-n cărucior↓

A: da↑ <_Z CE face scumpa>

D: greu↓ CE să facă. azi dimineață s-a trezit cu mine pentru prima oară↓ măi↑ CE să-ți spun eu ție va:i

A: așa m-am enervat de dimineață↓ de numa'.

D: î:# de ce? (IVLRA, *La un ziar local*: 87).

Metafora din stilul familiar „trebuie s-aterizeze” se referă la o terță persoană, superioară ierarhic, și, de remarcat, absentă. Acest mod de exprimare, în contextul dat, este posibil când un element al situației de comunicare (în speță, relația dintre vorbitori) prevalează asupra celorlalte coordonate. Întâietatea relației dintre participante asupra altor elemente situaționale reiese atât din temele abordate („am venit și cu aia mică-n cărucior”), cât și din maniera relaxată de exprimare, al cărei indiciu este și comparația „e ca la balamuc aicea”.

Am ales aceste exemple din mediul instituțional, deoarece funcția ludică, având rol în destinderea atmosferei, este dominantă în acest cadru, iar figurile de stil sunt o marcă a expresiei eului individual.

Cu funcție umoristică, am întâlnit un exemplu de joc de cuvinte, bazat pe similitudini fonetice, într-o conversație privată transcrisă în CORV. În DSL (2001: 90), calamburul este definit ca o „formă de manifestare a funcției ludice a limbajului”, „un bun exemplu de figură strict dependentă de contextul (extra)lingvistic”. Jocul de cuvinte apare în cadrul unei povestiri a lui MV despre prima vizită a părinților viitorului soț la părinții săi, unde s-a servit prăjitura numită „Bishop's Brot”. În conversație, mai apar nume de prăjituri cu rezonanță străină („Linzer Tort”, „Studenten Brot”), iar jocul de cuvinte speculează tema dialogului și își găsește semnificația (exprimată direct) în interiorul secvenței narative („că vin cuscrii”):

(26) MV: Și când a venit prima oară / î: în vizită . . <J după ce m-a cerut pe mine V.↑ . și-au venit părinții la mama la o cafea după masă la un ceai↑J> mama a făCUT această prăjitură↑ dar REapăruseră stafidele și migdalele↑ și s-a disperat și le-a făcut prăjitura așa cum trebuie↓ și eu râdeam și ziceam că ăsta se cheamă „KUSkren kuhen“ (CUScrân cuhăn) [râde]

<_că vin cuscarii. _> (CORV, 125).

CJ: Da. (CORV, *Atuncea lumea cumpăra de la Viena*: 124-125).

5. Concluzii

În conversația reală, figurile de stil sunt frecvente, aparțin, de obicei, unui registru familiar și unui stil liber de exprimare, fiind controlate de elemente situaționale, precum relația dintre participanții la dialog și cadrul interacțiunii. În anumite condiții, apariția unei figuri de stil colocviale poate fi elementul dinamic prin care vorbitorul redefinește contextul.

Gradul de inventivitate a tropilor în conversație este scăzut, deoarece, pentru vorbitor, nu este importantă funcția estetică, stilistică, ci funcția pragmatică, de comunicare cât mai eficientă a mesajului și de realizare a scopului comunicațional, care se bazează pe existența unui fond de cunoștințe comun, materializat prin forma fixă de expresie. Figurile de stil reprezintă, prin funcțiile multiple pe care le pot îndeplini, strategii conversaționale, actualizabile în funcție de tipul interacțiunii verbale.

În configurarea sensului figurat, un rol important revine contextului situațional în care apare enunțul: „E oricum îndoielnic ca specificul metaforei să fie de natură lingvistică. Există, într-adevăr, enunțuri care sunt susceptibile de a fi folosite și metaforic, și nemetaforic. Cel puțin, în acest caz, caracterul metaforic al enunțurilor este o problemă de întrebuițare, adică o problemă pragmatică” (Moeschler/Reboul 1999: 384).

BIBLIOGRAFIE

- Ionescu-Ruxăndoiu, L., 2003, *Limbaj și comunicare. Elemente de pragmatică lingvistică*, București, Editura All Educational.
- Kerbrat-Orecchioni, C., 1986, *L'Implicite*, Paris, Armand Colin.
- Kerbrat-Orecchioni, C., 2007, *L'analyse du discours en interaction: quelques principes methodologiques*, http://www.fflch.usp.br/dlc/enil/pdf/Artigo_Catherine_Kerbrat_Orecchioni.pdf
- Kleiber, G., 1999, „Une métaphore qui ronronne n'est pas toujours un chat heureux”, în Nanine Charbonnel, Georges Kleiber (eds.), 1999, *La métaphore entre philosophie et rhétorique*, Paris, Presses Universitaires de France, pp. 83-134.
- Lakoff, G., M. Johnson, 2003, *Metaphors we live by*, Chicago, The University of Chicago Press.
- Moeschler, J., A. Reboul, 1999, *Dicționar enciclopedic de pragmatică*, coordonarea traducerii Carmen Vlad, Liana Pop, Cluj-Napoca, Editura Echinox.
- Prandi, M., 1992, *Grammaire philosophique des tropes. Mise en forme linguistique et interprétation discursive des conflits conceptuels*, Paris, Les Éditions de Minuit.
- Slave, E., 1991, *Metafora în limba română*, București, Editura Științifică.

Corpus

Adameșteanu, G., *Dimineață pierdută*, București, Editura Gramar, 1997.

CORV – Dascălu Jînga, Laurenția, 2002, *Corpus de română vorbită. Eșantioane*, București, Editura Oscar Print, 2002.

IVLRA – Ionescu-Ruxăndoiu, Liliana (coord.), 2002, *Interacțiunea verbală în limba română actuală. Corpus (selectiv). Schiță de tipologie*, București, Editura Universității din București.

ROVA – Laurenția Dascălu Jînga (coord.), 2011, *Româna vorbită actuală: corpus și studii*, București, Editura Academiei Române.

Sigle

DSL – Bidu-Vrănceanu, Angela, Cristina Călărașu, Liliana Ionescu-Ruxăndoiu, Mihaela Mancaș, Gabriela Pană Dindelegan, 2001, *Dicționar de științe ale limbii*, București, Editura Nemira.